

**Сарміна Г. Л.,**  
кандидат філологічних наук,  
асистент кафедри іноземних мов Інституту журналістики  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

## РОЛЬ МОВНИХ ДЕВІАЦІЙ У ДОСЛІДЖЕННІ ДЕЛІКТНИХ ТЕКСТІВ

**Анотація.** У статті вивчається проблема дослідження методу ідентифікації невідомого автора деліктного тексту шляхом аналізу помилок. Розглянуті причини порушення мовних норм, критерії розмежування інтенційних та неінтенційних девіацій, описані основні етапи їх аналізу й основні комунікативні ролі соціолінгвальної спрямованості автора деліктного тексту.

**Ключові слова:** деліктний текст, девіатологічна лінгвістика, імітація мовлення, девіації, помилки.

**Постановка проблеми.** Сучасний етап розвитку мовознавчої науки позначено багатьма напрямками лінгвістичних розвідок, помітне місце серед яких посідають дослідження комунікативних взаємодій у сфері лінгвістичного аналізу тексту в криміналістичній практиці. Такі дослідження розширюють можливості судової лінгвістики як науки, що послуговується лінгвістичними методами розслідування злочинів, скоєних шляхом вербальної поведінки.

В Україні формується галузь судової лінгвістики і напрямок лінгвістичної експертизи, котрий фокусує увагу на дослідженні деліктного тексту шляхом застосування лінгвістичних методів на основі спеціальних знань в галузі філології. Об'єктом дослідження судової лінгвістики є тексти, пов'язані з деліктами (від лат. *delictum* – проступок, правопорушення), тобто тексти злочинного характеру, які вже є, якими інкримінують або можуть інкримінувати злочин [1, 3]. Деліктні тексти містять *corpus delicti*, тобто об'єктивні ознаки караного діяння, тож перебувають у тісному зв'язку зі злочином або самі є предметом злочину [2, 41].

Розвиток сучасних технологій, розширивши можливість зберегти анонімність особи, котра скоїла кримінальний злочин, стимулює пошук нових методів розслідування з метою виявити особу злочинця.

Відомо, що укладачі текстів, автори-інкогніто намагаються уникнути зовнішніх слідів: не змащують слиною марки на конверті, не вкидають листа до поштової скриньки поблизу свого місця мешкання, а електронну пошту не надсилають з власного акаунта. Поширеними є спроби змінити почерк, щоб унеможливити з'ясування особи укладача, а також писати друкованими літерами, застосовувати шаблони, вирізані слова й літери тощо.

Проте й укладання тексту залишає певні сліди, які можуть бути предметом аналізу і розслідування, адже феномен мови комплексно експлікує сутність людини, однак цей факт не є загальновідомим і ще не закріпився у свідомості більшості мовців. Утім судова лінгвістика спрямовує свою увагу саме на лінгвістичний аналіз,

котрий передбачає розгляд вербальних і невербальних компонентів комунікації й особливостей укладання деліктних текстів. Укладачі змінюють характер викладу, що ускладнює аналіз текстів й ідентифікацію автора, саме тому проблема штучного викривлення мовлення, його сутність та вияви мають неабияку вагу й потребують ґрунтовного вивчення.

Основним методом імітації мовлення є те, що укладач припускається помилок на всіх рівнях мови – в орфографії, морфології та синтаксисі, фразеології, лексиці тощо. Помилки, зроблені в тексті, можуть дати уявлення про укладача тексту, адже «мова на всіх рівнях є зрадницькою. Занадто розмаїтим є ідеолектальний репертуар анонімого автора, а загальна текстуальна компетенція укладача зумовлює застосування вірогідних підходів до ідентифікації його» [3, 51].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій,** у яких розглядається окреслена проблема, свідчить про те, що загальнотеоретичні основи дослідження відхилень від мовних норм було закладено вітчизняними і зарубіжними лінгвістами, зокрема в працях Ф.С. Бацевича, Т.Г. Бондаренка, К. Дєрн, А.О. Капелюшного, Ю.В. Карасикова, Г. Кніффки, С. Кордера, Г. Нікеля, Б. Спіллнера, Д. Херубіма тощо. Варто зазначити, що сучасні мовознавчі студії фокусують увагу навколо вивчення природи і сутності помилок, типологізації та функціонування їх у комунікативному процесі, а також їхнього впливу на опанування мови в умовах інтерференції. Як складова аналізу імітації мовлення укладача деліктного тексту мовні девіації не розглядалися вітчизняними дослідниками, що і зумовлює актуальність даної статті.

Об'єктом дослідження є девіації (помилки) у деліктних текстах, предметом – їх характеристики, типології, причини виникнення. Загальна проблема полягає у відсутності комплексного дослідження методу ідентифікації автора шляхом аналізу помилок, що передбачає вирішення таких завдань:

- уточнити поняття «помилка» і «мовна девіація»;
- описати етапи аналізу помилок у деліктному тексті;
- проаналізувати критерії розокремлення інтенційних або неінтенційних помилок;
- розглянути причини порушення мовних норм;
- описати комунікативні ролі соціолінгвальної спрямованості укладача деліктного тексту.

Як було зазначено, основним методом імітації мовлення є те, що укладач припускається помилок на всіх рівнях мови – в орфографії, морфології та синтаксисі, фразеології, лексиці тощо. Помилки, зроблені в тексті, можуть дати уявлення про укладача тексту. Досліджуючи помилки в

деліктних текстах, лінгвісти послуговуються здобутками тієї галузі мовознавства, яка фокусує увагу на вивченні помилок, їх природи й функціонування – девіатологічної лінгвістики (Fehlerlinguistik) [4]. Ця наука фокусує свою увагу навколо мовних девіацій, під якими розуміємо тип комунікативної невдачі чи збою у спілкуванні (зокрема у міжкультурному), причиною яких є недостатня мовна компетенція учасників. Це різноманітні помилки, неточності, обмовки, описки, лінгва-ляпуси тощо, пов'язані зі специфікою лексичної та граматичної семантики мови, якою відбувається спілкування [5] Отже, під помилкою ми розуміємо різновид мовної девіації.

Аналіз помилок передбачає три основних етапи, а саме – ідентифікація, опис, пояснення [6, 126]. Невід'ємною складовою аналізу помилок є розокремлення їх відповідно до категорій: лексичні або граматичні, інтенційні або неінтенційні. В процесі аналізу широко застосовується метод порівняння текстів на предмет наявності і типовості помилок, а також метод квалітативного аналізу, який передуює методу квантативного аналізу.

Імітація може бути хаотичною або цілеспрямованою. Під хаотичною імітацією варто розуміти безсистемне припущення помилок, а під цілеспрямованою – припущення помилок з метою скопіювати стиль індивіда зі знизеним рівнем мовної компетенції, мовні ознаки іноземця або мовні ознаки певного автора [7, 244]. Успішність таких дій залежить від мовної компетенції укладача тексту. У будь-якій фальсифікації – нехай йдеться про банкноту чи писемний текст – якість кінцевого продукту залежить від ступеня розуміння фальсифікатором природи і сутності того, що саме він фальсифікує [8, 122].

Вивчення помилок у деліктному тексті зумовлює розмежування понять «загальна мовна компетенція» й «індивідуальна мовна компетенція» [9, 187]. Під загальною мовною компетенцією розуміють загальний рівень опанування мови, тобто знання правил граматики, достатній лексичний запас, правильну інтерпретацію лексичного значення, застосування правил комунікації на рівні інших мовців. Індивідуальна мовна компетенція характеризує індивідуальний спосіб (манеру) вживання мовних засобів, що відбувається несвідомо й інтуїтивно [9, 189]. Стратегію інтенційної імітації, або викривлення мовлення, відбивають умисні граматичні, семантичні помилки, відхилення у структурі тексту тощо.

Розмежування навмисно або ненавмисно припущених помилок відбувається за допомогою таких питань:

1. Чи трапляються помилки виключно на рівні орфографії та словотвору?
2. Чи має місце співіснування правильних та хибних форм у межах однієї граматичної категорії?
3. Чи збільшується кількість помилок у тексті (по ходу тексту)?
4. Чи вживаються ідіоматичні звороти у правильних формах?
5. Чи поєднується компетентне володіння ідіоматикою та лексикою з помилками?
6. Чи має місце хибне вживання лексики?
7. Чи спотворюється розуміння тексту? [10, 81–82].

У випадку, коли відповіді на питання 1–4 є ствердними, а відповіді на питання 5–7 – негативними, мова йде про навмисну імітацію мовлення.

Звичайно, в деліктних текстах трапляються не тільки помилки, а й інші види девіацій. Злочинці використовують певні текстові зразки, що зумовлює добір типових формулювань, однак трапляються відхилення від них, що знаходить вияв у порушеннях стилю, хибних висловлюваннях тощо, які супроводжують увесь текст або його частини. Відхилення від ustalених норм відбувається при порушеннях формул звертання, привітання, прощання, запозиченні фрагментів інших текстових типів тощо.

Основними причинами порушень мовних норм є:

- укладач має недостатню мовну компетенцію, щоб продукувати писемні тексти;
- укладач припускається помилок, бо перебуває у стресовій ситуації, під впливом наркотичних речовин або алкогольних напоїв;
- укладач навмисно припускається помилок, щоб увести в оману адресата, який має вважати злочинця малоосвіченою особою;
- укладач свідомо застосовує особливий виклад, щоб справити хибне враження щодо його стилістичних ознак [11, 84; 12, 188].

З метою приховати власну особу, укладач деліктного тексту вдається до прийомів кодування, які втілюються шляхом реалізації мовних засобів вираження карнавалізації [13]. Сутність комунікативної стратегії карнавалізації полягає у спробах автора створити певне амплуа; реалізація зазначеної стратегії відбувається шляхом комунікативних ролей соціальної і соціолінгвальної спрямованості. Основними ролями соціолінгвальної спрямованості, які виділяються на підставі виокремлення помилок на всіх рівнях мови, є роль іноземця й роль невігласа.

Комунікативна роль іноземця може вербалізуватися за допомогою низки експліцитних й імпліцитних мовних засобів. Експліцитна інформація подається шляхом вживання укладачем слів, висловлювань або цілих речень іноземною мовою. Автор деліктного тексту може посилатися на культурні номінації, зокрема на країну або місцевість, звідки він походить, та надавати експліцитну інформацію про те, що він іноземець, послуговуючись лексемами Heim, Heimatland, Heimatreise, Heimatort, Geburtsort, Heimatstadt.

Імпліцитним засобом імітування ролі іноземця або не носія мови є припущення помилок на всіх мовних рівнях, зокрема в морфології, синтаксисі, орфографії та пунктуації. Серед типових помилок, яких зазвичай припускається не носій мови, є такі, що становлять найбільші труднощі у опануванні німецької мови [7, 250].

На рівні морфології основними ознаками імітування мовлення іноземця є такі: вживання неправильного роду іменника; неповних форм дієслова (хибних флексій); подвійного заперечення; хибних форм дієслівного керування. Важливою ознакою імітації є співіснування правильних і хибних форм у межах тієї самої категорії, що свідчить про обізнаність укладача із правильною формою.

На рівні синтаксису імітація мовлення характеризується: порушенням рамкової конструкції в процесі утворення складних часових форм (Futurum I, Perfekt) і переважанням паратактичних конструкцій над гіпотактичними (прагнення ввести в оману адресата реалізується через побудову синтаксично неповних речень).

Орфографічні помилки, які трапляються під час імітації мовлення не носія мови, характеризуються особливою своєрідністю. Йдеться про: хибне передавання довготи голосного; написання іменників з малої літери; хибне вживання літер s, ß; написання умлаутів; передавання на письмі дифтонгів.

Отже, помилки є конститутивним елементом комунікативної ролі іноземця. Про імітування мовлення іноземця свідчать: домінування помилок на рівні граматики попри правильне вживання лексики; безсистемні (поодинокі) помилки на різних рівнях мови; домінування орфографічних помилок попри доречний добір лексики; уживання спрощеного вокабуляра.

Ознаки людини з низьким рівнем освіти або невігласа варто відшукувати на рівні орфографії та пунктуації. На відміну від не носія мови, граматичні конструкції індивіда, для якого мова є рідною, здебільшого є безпомилковими. Проте орфографічні помилки та відхилення в пунктуації можуть свідчити про недостатній рівень освіченості. Щоб констатувати імітацію, треба аналізувати текст комплексно і з'ясувати, чи повторюються типові помилки.

Відсутність знаків пунктуації, зміна або додавання літер, випущені фрагменти, протиставлення написання іменників із маленької літери написанню з великої є типовими елементами такої комунікативної ролі. Водночас постійні помилки та хиби попри правильні граматичні конструкції, фрази й доречно дібрану лексику свідчать про показну імітацію.

Якщо помилки трапляються рідко, і їх у тексті небагато, можна припустити, що то є писемні огріхи, проте якщо вимальовується картина, де помилкам властива певна повторюваність, можна твердити про стратегічність такої інтенції. Важливим чинником з'ясування того, чи має місце імітація, є комплексне дослідження цілого тексту або серії текстів (наприклад, серії шантажних листів), що дає змогу дійти висновку, чи наявні (систематичні) помилки є характерними для певного мовця.

**Висновок.** Перспективи подальших досліджень полягають у комплексному вивченні всіх типів мовних девіацій, котрі трапляються у деликнтних текстах.

#### Література:

1. Сарміна Г.Л. Комунікативні особливості німецькомовних шантажних листів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови / Г.Л. Сарміна. – Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2014. – 20 с.
2. Fobbe E. Forensische Linguistik: Eine Einführung / E. Fobbe. – Tübingen: Narr Verlag, 2011. – 282 S.
3. Kipping K. Textpartituren als forensische Beweismittel / Karl Kipping // Die Polizei. – 1988. – 2. – 51 S.
4. Cherubim D. Fehlerlinguistik. Beiträge zum Problem der sprachlichen Abweichung / D. Cherubim (Hg.). – Tübingen: Niemeyer, 1980. – 306 S.

5. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – Київ: Довіра, 2007. – 205 с.
6. Kniffka H. Recent development in forensic linguistics / H. Kniffka, S. Blackwell, M. Coulthard. – Frankfurt: Peter Lang, 1996. – 406 S.
7. Dern C. Verstellungsstrategien in Erpresserschreiben / C. Dern // ZGL 36. – 2008. – S. 240–265.
8. Coulthard M. Making texts speak: The work of the forensic linguists / M. Coulthard. – SAP 33. – 1998. – P. 117–130.
9. Buntgarten T. Anonymität und Urheberschaft. Kommunikative Modellierung möglicher Urheberschaften von anonymen Textdokumenten / T. Buntgarten // Recent development in forensic linguistics / Hannes Kniffka, Susan Blackwell, Malcolm Coulthard. – Peter Lang, 1996. – S. 181–201.
10. Dern C. Autorenerkennung / C. Dern. – Stuttgart: Richard Boorberg Verlag, 2009. – 225 S.
11. Busch A. Wissenstransfer und Verstellung in Erpresserschreiben: Zur Analyse von Verstellungsstrategien auf korpuslinguistischer Basis / Albert Busch, Susanne Catharina Heitz // Sigurd Wichter; Albert Busch (Hg.). Wissenstransfer – Erfolgskontrolle und Rückmeldungen aus der Praxis. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006. – S. 83–99.
12. Kniffka H. Working in Language and Law: A German Perspective / Hannes Kniffka. – Bonn University Palgrave Macmillan, 2007. – 291 p.
13. Бахтин М.М. Франсуа Рабле и народная смеховая культура средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин. – Москва: Худож. лит., 1990. – 543 с.
14. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. – Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 236 с.
15. Nickel G. Einleitung zur Fehleranalyse zum Problem des Fehlerbewertung // Projekt für angewandte kontrastive Sprachwissenschaft. Arbeitsbericht. Universität Stuttgart, 1971. № 5, Juli. S. 1–33.

#### Сарміна А. Л. Роль языковых девиаций в исследовании деликнтных текстов

**Аннотация.** В статье изучена проблема исследования метода идентификации неизвестного автора деликнтного текста посредством анализа ошибок. Рассмотрены причины нарушения языковых норм, критерии разграничения интенциональных и неинтенциональных девиаций, описаны основные этапы их анализа, а также основные коммуникативные роли социалингвальной направленности автора деликнтного текста.

**Ключевые слова:** деликнтный текст, девіатологическая лингвистика, имитация речи, девиации, ошибки.

#### Sarmina G. The role of speech deviations in incriminating texts' investigation.

**Summary.** The problem of anonymous incriminating texts author's identification by means of deviations analysis was (has been) investigated. The motives of language standards breach, criteria of intentional and non intentional deviations differentiation have been examined, stages of analysis and the main communicative sociolinguistic roles of incriminating texts author have been described.

**Key words:** incriminating text, speech imitation, deviations, mistakes.